

Lexikografisk flora

eller lite ordboksterminologi

NINA MARTOLA

Många av Språkbruks läsare kan antas vara rätt vana ordboksanvändare och varen-
da en har säkert kommit i kontakt med ordböcker i något sammanhang. De flesta slår mer eller mindre obehindrat i ordböcker utan att känna till den lexikografiska terminologin. Men termerna kan vara en inkörsport till större ordbokskunskap, och framför allt behövs de när man ska diskutera ordböcker med andra. I det följande tänker jag ta upp ett antal centrala ord och uttryck som hänför sig till lexikografi.

Termen **lexikografi** avser dels praktiskt ordboksarbete, dels vetenskaplig forskning i och kring ordböcker. Ordböcker har gjorts i flera hundra år, men som vetenskaplig inriktning är lexikografien ung. Den började etablera sig på 1980-talet.

Ordet *lexikografi* hänger nära samman med ordet **lexikon**. I svenskt allmänspråk avser *lexikon* dels (omfattande) encyklopediska verk som Nationalencyklopedins ordbok, Bonniers konversationslexikon och Sohmans musiklexikon, dels tvåspråkiga ordböcker. Bland lexikografer används benämningen inte just i den senare betydelsen. I språkvetenskapliga sammanhang används *lexikon* också om (språkbrukarnas kunskap om) ordförrådet i ett språk. I den senare innebörden är termen allmänlingvistisk.

En *sakordbok* ger i princip uppgifter om världen, en **språkordbok** ger uppgifter om språket. Någon strikt gränslinje finns det av naturliga skäl inte, och i våra dagar ges det också ut ordböcker där en del av artiklarna är encyklopediska.

Tvåspråkiga eller **bilinguala ordböcker** kommer vi i kontakt med när vi börjar läsa främmande språk och det är väl en ordbokstyp som de flesta har använt någon gång. Det som alla kanske inte kommer att tänka på är dock att en tvåspråkig

ordbok i regel har talarna av ettdera språket som sin målgrupp. Den som kan bara lite franska och så gott som flytande engelska ska inte köpa en fransk-engelsk eller engelsk-fransk ordbok i Frankrike, för de tvåspråkiga ordböckerna i de franska bokhandlarna är avsedda för fransmän. De förutsätter att användaren har modersmålskunskaper i franska och ger upplysningar om det andra språket i ordboken – t.ex. engelska. Den fransk-engelska ordboken eller ordboksdelen har som syfte att hjälpa fransmän med att uttrycka sig på engelska (**produktionsordbok**) medan den engelsk-franska ordbokens eller ordboksdelens funktion är att hjälpa fransmän förstå engelska (**receptionsordbok**). Undantaget från detta är förstås eventuella ordböcker riktade till utlänningar och invandrare i Frankrike. För ett motsvarande ordbokspar utgivet i England är förhållandet omvänt.

Icke tvåspråkiga finlandssvenskar råkar ut för just det här problemet: ordböckerna mellan finska och svenska i Finland är gjorda för finsk-språkiga. I både den finsk-svenska delen och den svensk-finska delen i ett ordbokspar får vi veta exempelvis att *häst* är ett en-ord och böjs *-en -ar*, medan vi inte får några upplysningar om hur ordet *hevonen* böjs. Ett undantag är i viss mån Stora finsk-svenska ordboken, men även den har finsk-språkiga som sin primära målgrupp.

Enspråkiga eller **monolinguala ordböcker** finns det av många olika slag och för en mängd olika syften. Den kändaste enspråkiga ordboken på svenskt språkområde är förmodligen Svenska Akademiens ordlista. Den är en **normativ ordbok** som anger hur ord ska stavas och böjas. Utöver den är också Svensk skolordlista normativ. I övrigt är de svenska enspråkiga all-

mänordböckerna **deskriptiva**, dvs. de redogör för språkbruket utan avsikt att normera. De kan därmed ibland redovisa drag som inte rekommenderas av svensk språkvård. För ordet *partner* ger exempelvis Nationalencyklopedins ordbok och (gamla) Svensk ordbok pluralformen *partners* som ett likvärdigt alternativ till *partner* (ne.se, september 2009), medan SAOL säger att plural lyder lika som singular och dessutom explicit anger att pluralformen *-s* helst ska undvikas. "Det står ju i ordboken" är alltså generellt sett inget språkvårdsargument.

En rykande färsk ordbok i skrivande stund är Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. Den är en reviderad utgåva av Nationalencyklopedins ordbok, men den kan sägas ha tagit ett steg i normativ eller explicit rådgivande riktning jämfört med sin föregångare. För *partner* anges t.ex. plural på *-s* som även-form.

Svensk ordbok (både den gamla och den nya) och Nationalencyklopedins ordbok är **definitionsordböcker**, som definierar ordens betydelse och åskådliggör användningen. Varje uppslagsord förklaras. En annan litet mindre omfattande definitionsordbok är Bonniers svenska ordbok. Den innehåller också vissa illustrationer. Båda de här ordböckerna är **allmänspråkliga ordböcker** (**allmänordböcker**), dvs. de ger – lite tillspetsat – allmän information om allmänspråket för användare i allmänhet.

Motsatsen till allmänordböcker är **specialordböcker**. Dessa kan vara specialiserade på en mängd olika sätt, t.ex. i fråga om typen av uppslagsord (ett visst fackområde, en viss tidsperiod, en viss författare, en viss region, en viss dialekt), typen av information (uttal, fraser, synonymer, etymologi [dvs. ords historia] osv.), vilka användare de riktar sig till (skolelever, invandrare, korsordslösare osv.) m.m., m.m. Till den här gruppen hör Ordbok över Finlands svenska folkmål, som beskriver dialekterna i Finland, och Finlands-svensk ordbok, som är en ordbok över regionalismer i finlandssvenskan. Den senare är normativ och tar upp ord och uttryck som kan vara problematiska ur standardsvensk synvinkel.

Svenskt språkbruk är en ordbok över konstruktioner och fraser, dvs. en **fraseologisk ordbok**. I stället för att förklara uppslagsordens betydelser förklarar den betydelsen hos ord och uttryck som uppslagsorden ingår i. (Undantaget är om uppslagsordet har flera betydelser; då används betydelseangivelser som stöd vid indelningen av artikeln i numrerade betydelsemoment.) Ordboken är *deskriptiv*. Eftersom den getts ut av Svenska språknämnden (numera *Språkrådet*), som är ett normerande organ, kan det kännas lite överraskande. Det sägs dock uttryckligen i presentationen i bokens inledning, där ett avsnitt är rubricerat *Deskriptiv ordbok*. Att den trots det kritiserats för att ta upp uttryck som språkvården inte rekommenderar beror säkert på att också deskriptiva ordböcker bland användarna tenderar uppfattas som normerande. Men moderna ordböcker tar ju upp svordomar och fula ord också, och det ska knappast tolkas som en uppmaning till användarna att svära urskillningslöst.

En typ av ordböcker som ivriga korsordslösare känner till är **korsordsordböcker** (eller *korsordslexikon* som de ofta kallas på allmänspråk). De är av olika typ, men ofta brukar en synonymdel och en temadel ingå och inom temadelen är orden grupperade enligt antal bokstäver. Det finns mer omfattande regelrätta **synonymordböcker**. En synonymordbok är en oumbärlig hjälpreda för ambitiösa skribenter men används också flitigt av korsordslösare. Så finns det t.ex. **rimordböcker**, **baklängesordböcker** (med orden sorterade alfabetiskt från slutet), **bildordböcker** mm.

Detta var ett litet plock i den lexikografiska floran. Det finns självfallet många ordbokstyper som inte nämnts här, och det finns en omfattande och bokig lexikografisk terminologi som jag inte går in på.

Det finns också information om ordböcker på svenska avdelningens webbsidor.

Nina Martola är lexikograf och föreståndare för Svenska avdelningen vid Focis. I *Språkbruk* 2/2009 redogjorde hon för de centralaste ordböckerna i svenskan och vad som skiljer dem åt.